

การวิจัยเชิงคุณภาพ

บุญมี พันธุ์ไทย¹

บทคัดย่อ

การวิจัยเชิงคุณภาพ หมายถึง กระบวนการหรือวิธีการศึกษาปรากฏการณ์ของสังคมหรือพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมตามสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์กับสภาพแวดล้อมนั้น ๆ โดยใช้ข้อมูลด้านความรู้สึนึกคิด การให้ความหมายหรือนิยามปรากฏการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนค่านิยมและอุดมการณ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์นั้น ๆ การวิจัยแบบนี้เป็นการศึกษาระยะยาว และใช้วิธีวิเคราะห์ข้อมูลแบบการตีความ แล้วสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Deduction) เป็นผลของการวิจัย

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงคุณภาพ; การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา; การศึกษาเฉพาะกรณี;

การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล; การวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยา; การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

ประเภทบทความ: บทความวิชาการ

---

¹รองศาสตราจารย์ ดร., โครงการปรัชญาดุสิตบัณฑิตทางสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

2086 ถนนรามคำแหง แขวงหัวหมาก เขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร 10240 ประเทศไทย, อีเมล: boonmee@hotmail.com

Qualitative Research

Boonmee Phunthai¹

Abstract

Qualitative research means process or method of study the phenomena of society or behavior of human in society at the environment where it is in order to find the relationship between phenomena or behavior of human and such environment by using the feeling or thought data, giving the meaning or definition of phenomenon and the value and ideology of people involving in such phenomenon. This type of research is the long term study and analyzes the data by interpretation and reach “Deduction” conclusion as the result of the research.

Keywords: Qualitative Research; Ethnographic Research; Case Study Research;

Theoretical Research From Data; Phenomenology Research; Group Discussion Research

Type of Article: Academic Article

---

¹Assoc. Prof. Dr., Doctor of Philosophy in Social Sciences Program, Ramkhamhaeng University

2086 Ramkhamhaeng Road, Huamark, Bangkok, Bangkok 10240, Thailand, E-mail: boonmee@hotmail.com

บทนำ

ปัญหาการวิจัยที่มีตัวแปรเป็นตัวแปรเชิงปริมาณที่สามารถวัดค่าออกมาเป็นตัวเลขได้เราจะใช้วิธีการทางสถิติช่วยในการสรุปรวมเข้าด้วยกัน แต่ถ้าเป็นตัวแปรเชิงคุณภาพเราจะใช้วิธีการสร้างข้อสรุปเชิงบรรยายความ เกี่ยวกับตัวแปรหรือความสัมพันธ์ของตัวแปรต่าง ๆ เหล่านั้น การวิจัยเชิงคุณภาพมีชื่อเรียกเฉพาะออกไปหลายชื่อซึ่งขึ้นอยู่กับเนื้อหาหรือเรื่อง การเก็บรวบรวมข้อมูลก็ใช้วิธีการหลากหลาย เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต เก็บจากเอกสาร เป็นต้น

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพ

จากความหมายของการวิจัยเชิงคุณภาพข้างต้น สามารถสรุปเป็นลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้ดังนี้

1. เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ในสังคมหรือพฤติกรรมของมนุษย์กับสภาพแวดล้อม
2. ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยจะเป็นข้อมูลด้านความรู้สึคนึกคิด การให้ความหมาย หรือการนิยามปรากฏการณ์ เหตุการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนค่านิยมและอุดมการณ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์นั้น ๆ
3. เป็นการศึกษาหรือวิจัยที่ต้องใช้ระยะเวลายาวในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมนั้น ๆ

4. การวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้วิธีการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction) ออกมาเป็นผลของการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นชื่อที่เรียกรวม ๆ สำหรับการวิจัยที่มีลักษณะตาม 4 ข้อที่กล่าวมา แต่ก็มีนักวิจัยบางท่านที่เรียกชื่อการวิจัยแบบนี้ให้เฉพาะเจาะจงลงไปอีกเพื่อให้สอดคล้องกับเรื่องที่ศึกษาซึ่งก็จัดอยู่ในประเภทของการวิจัยเชิงคุณภาพเหมือนกัน ได้แก่ การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา การศึกษาเฉพาะกรณี การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล การวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยา และการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เป็นต้น

การออกแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ

การออกแบบการวิจัย (Research Design) หมายถึง การกำหนดแนวทางหรือแผนการดำเนินงานในการทำวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบหรือผลการวิจัยที่เชื่อถือได้ โดยมีภาระรายละเอียดของขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำวิจัยไว้ว่าในแต่ละขั้นตอนผู้วิจัยจะต้องทำอะไรบ้างและทำอย่างไร ขั้นตอนไหนต้องทำก่อน ขั้นตอนไหนทำทีหลัง และการกระทำแต่ละขั้นตอนนั้นเกี่ยวข้องกับใครบ้าง เมื่อออกแบบการวิจัยเสร็จแล้วก็จะได้แบบวิจัย ซึ่งเปรียบเสมือนการสร้างบ้านเมื่อออกแบบบ้านเสร็จแล้วก็จะได้แปลนบ้านเป็นแนวทางในการสร้างบ้านต่อไป

ส่วนประกอบของแบบวิจัยเชิงคุณภาพ Maxwell เสนอส่วนประกอบของแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ 5 ข้อ คือ

1. คำถามสำหรับการวิจัย

คำถามสำหรับการวิจัย หมายถึงสิ่งที่นักวิจัยต้องการรู้หรือต้องการคำตอบในเรื่องอะไรบ้าง ข้อนี้นับว่าเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของการทำวิจัย คำถามสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพอาจแบ่งได้เป็น 3 แบบ ตามลักษณะของคำตอบที่ต้องการ ดังนี้

- 1.1 คำถามที่ยึดกลุ่มเป้าหมายหรือประชากรในการวิจัยเป็นหลัก นั่นคือถ้ารูปแบบของคำถามมุ่งหาคำตอบของกลุ่มเป้าหมายหรือประชากรทั่ว ๆ ไป เช่นกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการศึกษา คือ คู่สมรสทุกข์ หรือ

1.2 ทุกช่วงอายุ ก็จะตั้งคำถามได้ดังนี้ คู่สมรสมีวิธีการสื่อสารกันเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์อย่างไร แต่ถ้าเป็นกลุ่มเป้าหมายแบบเจาะจง เช่น คู่สมรสวัยกลางคนก็จะตั้งคำถามได้ดังนี้ คู่สมรสวัยกลางคนในชนบทมีวิธีการสื่อสารกันเกี่ยวกับเพศสัมพันธ์อย่างไร

1.3 คำถามที่บ่งชี้ถึงข้อมูลที่ต้องการ นั่นคือ เป็นคำถามที่เจาะจงสำหรับข้อมูลเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับการประกอบอาชีพของผู้ปกครอง ก็จะตั้งคำถามได้ดังนี้ การประกอบอาชีพของผู้ปกครองมีผลกระทบต่อกิจกรรมทางด้านจริยธรรมของนักเรียนอย่างไร

1.4 คำถามแบบมุ่งเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร นั่นคือเมื่อมีความผันแปรหรือการเปลี่ยนแปลงในตัวแปรหนึ่งหรือหลายตัวจะมีผลต่อความผันแปรหรือการเปลี่ยนแปลงในตัวแปรอื่นหรือไม่อย่างไร เช่นมีตัวแปรเกี่ยวกับ ระดับการศึกษา กับพฤติกรรมทางการเมืองในระดับประชาธิปไตย ก็จะตั้งคำถามได้ดังนี้ ระดับการศึกษามีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมทางการเมืองในระดับประชาธิปไตยของประชาชนคนไทยหรือไม่อย่างไร หรือมีตัวแปรด้านปัจจัยทางด้านสังคม ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ และคุณภาพชีวิต ก็จะตั้งคำถามได้ดังนี้ ปัจจัยทางด้านสังคมและทางด้านเศรษฐกิจมีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนคนไทยอย่างไร

โดยสรุปแล้ว คำถามในการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นคำถามประเภทมุ่งหาคำตอบสำหรับกลุ่มเป้าหมายหรือประชากรในการวิจัย ซึ่งอาจจะเป็นแบบทั่วไปหรือแบบเจาะจงก็ได้ เปิดกว้างสำหรับข้อมูลที่หลากหลายเพื่อทำความเข้าใจในระดับลึก เป็นคำถามมุ่งทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์

2. จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

จุดมุ่งหมายของการวิจัย หมายถึง เป้าหมายโดยรวมของการวิจัย หรือสิ่งที่เราคาดหวังจากการวิจัยโดยสรุป หรือมโนทัศน์ (Concept) ของผลการวิจัยที่ต้องการ จุดมุ่งหมายของการวิจัยจะบอกว่าการวิจัยเรื่องนี้จะต้องไปถึงจุดหมายปลายทางที่ตรงไหน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย หมายถึง สิ่งที่ผู้วิจัยต้องทำให้บรรลุจุดมุ่งหมายของการวิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัยจะถูกชี้แนะโดยจุดมุ่งหมายของการวิจัย และจะต้องสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของการวิจัย

ตัวอย่าง กำหนดจุดมุ่งหมายของการวิจัยไว้ว่า เพื่อต้องการศึกษาว่าวัยหนุ่มสาวสมัยใหม่สร้างอัตลักษณ์ของความเป็นชาย-หญิงของตนอย่างไร

การกำหนดวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากจุดมุ่งหมายของการวิจัยดังกล่าวผู้วิจัยต้องมาคิดว่ามีปัจจัยหรือข้อสรุปอะไรบ้างที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างอัตลักษณ์ของความเป็นชาย-หญิงของหนุ่มสาวสมัยใหม่ เช่น ค่านิยมทางสังคม วัฒนธรรม การอบรมเลี้ยงดูในครอบครัว และอิทธิพลของสื่อ น่าจะมีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมให้เกิดความเป็นอัตลักษณ์ของความเป็นชาย-หญิง ของหนุ่มสาวสมัยใหม่ที่แตกต่างกันในสังคม ต่อจากนั้นผู้วิจัยจะนำปัจจัยเหล่านั้นมากำหนดเป็นวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้ เพื่อค้นหาและพิสูจน์ว่าปัจจัยค่านิยมทางสังคม วัฒนธรรม การอบรมเลี้ยงดู และสื่อ มีส่วนเกี่ยวข้องกันอย่างไรในการหล่อหลอมความเป็นอัตลักษณ์ของความเป็น ชาย-หญิง ของคนหนุ่มสาวสมัยใหม่

3. กรอบแนวคิด หรือทฤษฎีชั่วคราว หรือสมมติฐานการวิจัย

กรอบแนวคิด (Conceptual) หมายถึง ความเชื่อหรือข้อสรุปเบื้องต้นของผู้วิจัยว่าสิ่งที่กำลังศึกษาหรือทำวิจัย น่าจะมีผลออกมาเป็นอย่างไร กรอบแนวคิดที่เราสร้างขึ้นมานั้นเพื่อที่จะนำไปใช้เป็นแบบจำลอง (Model) สำหรับการอธิบายปรากฏการณ์หรือพฤติกรรมของมนุษย์ที่เรากำลังศึกษาว่าเป็นอย่างไร

Maxwell กล่าวว่า กรอบแนวคิดก็คือทฤษฎีชั่วคราวที่อธิบายปรากฏการณ์ที่เราจะศึกษา และเป็นแนวทางในการทำวิจัยของผู้วิจัย

ทฤษฎี หมายถึง ข้อความที่บ่งบอกความสัมพันธ์ของมโนทัศน์ตั้งแต่สองมโนทัศน์ขึ้นไป ยังมีมโนทัศน์มาก ทฤษฎีก็ยิ่งมีความสลับซับซ้อนมากขึ้น เช่น ปรากฏการณ์ที่เราศึกษาในขณะนี้ คือ การจราจรในกรุงเทพมหานคร ในช่วงเช้ามีปัญหาการติดขัดบนถนนเป็นแถวยาวเหยียด มโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องในปรากฏการณ์นี้ได้แก่ คนขับรถออกจากบ้านในช่วงเวลาเดียวกัน คนขับขาดวินัยในการใช้รถใช้ถนน คนขับขาดความเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน คนใช้รถยนต์ส่วนตัวกันมาก บริการขนส่งมวลชนไม่สะดวก เป็นต้น ซึ่งมโนทัศน์เหล่านี้ผู้วิจัยจะต้องนำมาร้อยเรียงเป็นข้อความที่สัมพันธ์กันเพื่อใช้เป็นทฤษฎีชั่วคราวหรือสมมติฐานการวิจัย สำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่สนใจจะศึกษา ก็คือการจราจรในกรุงเทพมหานครในช่วงเช้า

การกำหนดกรอบแนวคิด หรือทฤษฎีชั่วคราวหรือสมมติฐานการวิจัยไว้ก่อนลงมือทำวิจัยมีทั้งข้อดี และข้อเสีย ดังนี้

ข้อดี ใช้เป็นแนวทางในการทำวิจัยหรือแผนที่สำหรับการเดินทางของผู้วิจัยที่จะมุ่งไปสู่จุดมุ่งหมายของการวิจัยที่ตั้งไว้ สมมติฐานการวิจัยของการวิจัยเชิงคุณภาพสามารถปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลาจนกว่าจะนิ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงของข้อมูลที่เก็บได้จากปรากฏการณ์ที่ทำการวิจัย

ข้อเสีย สิ่งที่ยอยู่นอกกรอบแนวคิดหรือมโนทัศน์อื่น ๆ ที่อยู่นอกกรอบของสมมติฐานการวิจัย จะทำให้ผู้วิจัยมองไม่เห็นหรือมองข้ามไปได้ ซึ่งจะมีผลต่อการสรุปผลการวิจัยทำให้ผลการวิจัยขาดคุณภาพได้ ดังนั้น การวิจัยเชิงคุณภาพจึงถือว่ากรอบแนวคิด หรือทฤษฎีชั่วคราวหรือสมมติฐานการวิจัยไม่ใช่สิ่งที่ตายตัว

ที่มาของกรอบแนวคิด หรือทฤษฎีชั่วคราว หรือสมมติฐานการวิจัย สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ มี 4 แนวทาง ดังนี้

(1) ความรู้จากประสบการณ์ส่วนตัวของผู้วิจัย (Experiential Knowledge) ต้องเป็นความรู้ที่ปราศจากอคติ และสามารถตรวจสอบหรือพิสูจน์ได้

(2) แนวคิดและทฤษฎีที่มีอยู่แล้ว (Existing Theories) ได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง (Literature review) โดยผู้วิจัยได้นำมาปรุงแต่งให้เหมาะสมกับบริบทหรือปรากฏการณ์ที่เราศึกษา เพื่อสร้างเป็นกรอบแนวคิด หรือทฤษฎีชั่วคราวหรือสมมติฐานการวิจัยของผู้วิจัย

(3) การศึกษานำร่อง (Pilot Study) เป็นการวิจัยในระดับกลุ่มเล็ก ๆ เพื่อหากรอบแนวคิดสำหรับเป็นแนวทางในการทำวิจัยในระดับใหญ่ภายหลัง การศึกษานำร่องเป็นการศึกษาตามความสนใจและตามแนวคิดของผู้วิจัยโดยตรง เพื่อสร้างกรอบแนวคิด หรือทฤษฎีชั่วคราวขึ้นมาจากข้อมูลจริง ๆ ไม่ใช่สร้างมาจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

(4) ความคิดสร้างสรรค์ (Creative Thoughts) เป็นความคิดที่แปลกและใหม่จากที่เคยคิดหรือต่างไปจากแนวความคิดเดิม ๆ ของผู้วิจัย สามารถนำมาสร้างเป็นกรอบแนวคิดหรือทฤษฎีชั่วคราวหรือสมมติฐานการวิจัยได้

4. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นคำหรือชื่อกว้าง ๆ ซึ่งมีคำหรือชื่อเฉพาะของการวิจัยเชิงคุณภาพที่เรียกตามเนื้อหาหรือเรื่องที่วิจัยอีก 6 แบบ ดังนี้ (1) การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Study) (2) การศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) (3) การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded Theory) (4) การวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Study) (5) การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Study)

การวิจัยทั้ง 6 แบบดังกล่าว จะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกัน ซึ่งจะกล่าวในตอนท้าย แต่ประเด็นหลัก ๆ ของการดำเนินการวิจัยจะเหมือนกันดังนี้

4.1. การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

การเลือกกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยเชิงคุณภาพไม่ใช่เป็นการเลือกเฉพาะบุคคลอย่างเดียว ยังรวมถึง การเลือกสถานที่ หรือปรากฏการณ์ด้วย ที่จะได้ข้อมูลเพื่อทดสอบกรอบแนวคิด หรือทฤษฎีชั่วคราวหรือสมมติฐาน การวิจัยที่ได้กำหนดไว้ การเลือกกลุ่มตัวอย่างในการทำวิจัยเชิงคุณภาพส่วนใหญ่จะเลือกแบบยึดจุดมุ่งหมายของการวิจัยเป็นหลัก เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมหรือสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย นั่นคือเราเลือกกลุ่มตัวอย่างที่จะให้ข้อมูลหรือมีข้อมูลที่มีประโยชน์หรือตรงกับที่ผู้วิจัยต้องการ ที่เราเรียกว่า Key Informants

ประเภทของกลุ่มตัวอย่างที่เลือกตามจุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย มีลักษณะดังนี้

- (1) กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะสุดขั้ว เช่น บุคคลที่ประสบความสำเร็จหรือความล้มเหลวมากที่สุด
- (2) กลุ่มตัวอย่างที่มีประสบการณ์มาก คล้ายกับข้อ 1 แต่ไม่ใช่พวกสุดขั้ว
- (3) กลุ่มตัวอย่างที่ครอบคลุมความหลากหลายในประชากร เช่น จะศึกษาพฤติกรรมความเสี่ยงในการเป็นเอดส์ กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจะครอบคลุมทุกอาชีพ ทุกระดับการศึกษา ทุกช่วงอายุ ทุกเพศ เป็นต้น
- (4) กลุ่มตัวอย่างที่มีลักษณะเหมือนกัน เช่น จะศึกษาพฤติกรรมของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับหัวหน้างานที่เป็นสุภาพสตรี

4.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยเชิงคุณภาพมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลหลายแบบให้เลือกตามความเหมาะสมของข้อมูลที่ต้องการและเหมาะสมกับลักษณะของประชากรที่ศึกษา วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ใช้กันในการทำวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การใช้แบบสอบถามปลายเปิด การสัมภาษณ์ การสังเกต การใช้หลักฐานเอกสารต่าง ๆ เป็นต้น

- (1) การวางแผนว่าจะเลือกใช้วิธีไหนในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะต้องมีความชัดเจนในเรื่องต่อไปนี้ก่อน
  - จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย
  - ลักษณะของข้อมูลที่ต้องการ
  - กลุ่มตัวอย่างในการวิจัย
- (2) การตรวจสอบข้อมูล เมื่อได้ข้อมูลมาแล้วก่อนที่จะดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยต้องตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลก่อน ซึ่งมีวิธีการตรวจสอบ ดังนี้

วิธีการตรวจสอบข้อมูลที่ใช้กันมาก คือ การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ของ Denzin มีวิธีการดังนี้

  - การตรวจสอบสามเส้าด้านแหล่งข้อมูล เป็นการตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล 3 แหล่งด้วยกัน ได้แก่ แหล่งเวลาต่างกัน แหล่งสถานที่ต่างกัน และแหล่งบุคคลต่างกัน จะได้ข้อมูลต่างกันหรือไม่
  - การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้วิจัย โดยการเปลี่ยนตัวผู้เก็บรวบรวมข้อมูลหรือผู้สังเกต 3 คน จะได้ข้อมูลต่างกันหรือไม่
  - การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี ถ้าใช้แนวคิดทฤษฎีต่างไปจากเดิม 3 ทฤษฎี จะทำให้การตีความหมายข้อมูลแตกต่างกันหรือไม่
  - การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลต่างกัน 3 วิธี รวบรวมข้อมูลเรื่องเดียวกันจะได้ข้อมูลต่างกันหรือไม่

4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยจะต้องกำหนดวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลไว้ล่วงหน้าก่อนที่ไปเก็บข้อมูลโดยคำนึงถึงเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

- จะวิเคราะห์ข้อมูลแบบใดที่เหมาะสมที่สุด
- จะเตรียมข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์อย่างไร
- ข้อมูลที่สัมภาษณ์หรือบันทึกเทปมาจะทำอย่างไร จะถอดออกมาอย่างละเอียดหรือสรุปใจความ
- ข้อมูลที่จดบันทึกมามากมายจากภาคสนามจะจัดการอย่างไร จะให้รหัสข้อมูลอย่างไร
- ถ้ามีข้อมูลเชิงปริมาณด้วยจะผสมผสานกับข้อมูลเชิงคุณภาพอย่างไร
- จุดเน้นของการวิเคราะห์ข้อมูลจะเป็นประเด็นในเรื่องอะไร
- การวิเคราะห์ข้อมูลจะตอบคำถามหลักเรื่องอะไร

ลักษณะของการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีชื่อเรียกเฉพาะตามเนื้อหาหรือตามเรื่องที่ทำวิจัย

1. การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา (Ethnographic Study) หมายถึง การวิจัยเชิงคุณภาพอย่างหนึ่งที่มุ่งศึกษาชีวิตความเป็นอยู่ พฤติกรรม ประเพณี วัฒนธรรมของประชากรที่สนใจจะศึกษา ซึ่งอาจจะเป็นกลุ่มคน ชุมชน องค์กร หรือสถาบัน

การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา มีลักษณะดังนี้

- (1) ใช้มีโนทัศน์ทางวัฒนธรรมเป็นแนวคิดหลักในการอธิบายและการตีความหมายข้อมูล
  - (2) ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีการหลักในการเก็บข้อมูล
  - (3) เน้นความเป็นองค์รวม ไม่ใช่ดูเฉพาะด้านใดด้านหนึ่งหรือมิติใดมิติหนึ่ง
  - (4) ให้ความสำคัญอย่างมากแก่บริบทหรือสภาพแวดล้อม ได้แก่ บุคคล เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ การเมือง เศรษฐกิจ ประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงโครงสร้างของระบบสังคม
  - (5) ใช้วิธีการเก็บข้อมูลแบบหลากหลายวิธี และใช้ข้อมูลหลายชนิดร่วมกัน
  - (6) การเลือกกลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบยึดจุดมุ่งหมายของการวิจัยเป็นหลักหรือเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง นั่นคือ เลือกกลุ่มตัวอย่างที่สามารถให้ข้อมูลได้หลากหลาย ตรงประเด็นที่วิจัย ในการตัดสินใจเลือกกลุ่มตัวอย่างสำหรับการวิจัยควรคำนึงถึงสิ่งต่อไปนี้
- คำถามหรือปัญหาในการวิจัย
  - จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย
  - แนวคิด ทฤษฎีชั่วคราวหรือสมมติฐานการวิจัย

2. การศึกษาเฉพาะกรณี (Case Study) หมายถึง การวิจัยที่ศึกษาหาข้อความรู้ ความจริง อย่างละเอียดลึกซึ้งเกี่ยวกับ ปรากฏการณ์ เหตุการณ์ หรือพฤติกรรมบางอย่างที่ผู้วิจัยสนใจ ซึ่งอาจจะเป็นของบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือของหน่วยงาน

การศึกษาเฉพาะกรณี มีลักษณะดังนี้

- (1) เลือกกรณีที่จะศึกษา ซึ่งอาจจะเป็นปรากฏการณ์ เหตุการณ์ หรือพฤติกรรมของบุคคล กลุ่มบุคคล ชุมชน หรือหน่วยงาน

(2) เก็บรวบรวมข้อมูลจากกรณีที่จะศึกษาในข้อ 1 แบบหลากหลายวิธี เช่น โดยการสัมภาษณ์ การสังเกต หรือจากหลักฐานเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับกรณีการศึกษา

(3) ตรวจสอบความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลตามวิธีการที่กล่าวมาแล้ว

(4) วิเคราะห์ข้อมูลและตีความหมายของข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมได้ ตามข้อ (2)

3. การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded Theory Method) หมายถึง การวิจัยที่เริ่มต้นจากข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาจากปรากฏการณ์หนึ่ง แล้วนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิด หรือทฤษฎีชั่วคราวหรือสมมติฐานการวิจัย แล้วจึงมีการพิสูจน์สมมติฐานการวิจัยด้วยข้อมูลจากปรากฏการณ์ทำนองเดียวกัน และอาจจะมีการปรับปรุงสมมติฐานการวิจัยได้อีกและมีการพิสูจน์อีก ทำแบบนี้ไปเรื่อย ๆ จนกว่าสมมติฐานการวิจัยจะนิ่ง แล้วจึงสรุปเป็นข้อความรู้ ความจริงหรือผลการวิจัย

การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล มีลักษณะดังนี้

(1) เก็บรวบรวมข้อมูลจากปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยสนใจจะศึกษา

(2) สร้างกรอบแนวคิด หรือทฤษฎีชั่วคราว หรือสมมติฐานการวิจัยจากข้อมูลของปรากฏการณ์นั้น ๆ โดยตรงที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในข้อ (1)

(3) เก็บรวบรวมข้อมูลจากปรากฏการณ์ในทำนองเดียวกับข้อ 1 เพื่อพิสูจน์กรอบแนวคิด หรือทฤษฎีชั่วคราว หรือสมมติฐานการวิจัยหรือสมมติฐานการวิจัยที่สร้างไว้ในข้อ (2)

(4) ปรับปรุงกรอบแนวคิดหรือทฤษฎีชั่วคราวหรือสมมติฐานการวิจัย ในข้อ (2) ภายหลังทำการพิสูจน์ด้วยข้อมูลตามข้อ (3) แล้วปรากฏว่าสมมติฐานยังไม่นิ่ง

(5) เก็บรวบรวมข้อมูลจากปรากฏการณ์ในทำนองเดียวกับข้อ (1) เพื่อทำการพิสูจน์สมมติฐานการวิจัยที่ปรับปรุงแล้วจากข้อ (4)

(6) ปรับปรุงสมมติฐานการวิจัย (ถ้าจำเป็นต้องปรับ) กรณีสมมติฐานการวิจัยยังไม่นิ่ง

(7) เก็บรวบรวมข้อมูลในทำนองเดียวกับข้อ (1) เพื่อพิสูจน์สมมติฐานการวิจัยในข้อ (6)

(8) ถ้าพบว่าสมมติฐานการวิจัยนิ่งหรือไม่มีการเปลี่ยนแปลงก็จะยุติการพิสูจน์สมมติฐาน

(9) สรุปผลการวิจัยตามสมมติฐานการวิจัย

4. การวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenological Research) หมายถึง การวิจัยที่มุ่งทำความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิตที่บุคคลนั้นได้ประสบพบมา หรือเป็นการวิจัยที่มุ่งหาคำตอบสำหรับคำถามว่า การที่ตัวเองมีประสบการณ์ชีวิตมานั้น มีความหมายอย่างไรหรือมีความสำคัญอย่างไรบ้างสำหรับตนเอง

การวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยามีลักษณะดังนี้

(1) เป็นการวิจัยที่ต้องการพรรณนาหรือบรรยายปรากฏการณ์เกี่ยวกับประสบการณ์ชีวิต เพื่อให้เกิดความเข้าใจในปรากฏการณ์นั้น ๆ เป็นสำคัญ

(2) เป็นการวิจัยที่ต้องการตีความเพื่อความเข้าใจในปรากฏการณ์ตามที่ได้ประสบ

(3) การเลือกกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ใช้วิธีการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง โดยเลือกตัวอย่างจากผู้ที่มีประสบการณ์พอ ๆ กันในเรื่องที่จะทำวิจัย

5. การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม (Focus Group Study) หมายถึง การวิจัยที่ใช้ข้อมูลจากกลุ่มคนที่เลือกมาแบบเจาะจงตามคุณสมบัติที่นักวิจัยกำหนดหรือกลุ่มผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่จะทำวิจัย มาร่วมกันอภิปรายถกเถียงกันหรือ

ระดมพลังสมองร่วมกันเกี่ยวกับประเด็นข้อคำถามหรือปัญหาการวิจัย เพื่อให้ได้ข้อยุติของกลุ่มแล้วจึงสรุปเป็นคำตอบหรือผลของการวิจัย

การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม ปัจจุบันเป็นที่ยอมรับ และได้นำไปใช้อย่างกว้างขวางในหลายสาขาวิชา ด้วยเหตุผลดังนี้

(1) การสนทนากลุ่มเป็นวิธีที่ช่วยเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้เชี่ยวชาญจำนวนหลายคนได้ในเวลาอันสั้น

(2) เป็นวิธีการที่มีความยืดหยุ่น สามารถปรับใช้ได้ในการทำวิจัยเพื่อวัตถุประสงค์ต่าง ๆ และใช้กับกลุ่มตัวอย่างได้หลายแบบ

(3) สามารถใช้เสริมกับวิธีการวิจัยแบบอื่น ๆ ได้ หรือจะใช้เป็นวิธีการวิจัยแบบสมบูรณ์เบ็ดเสร็จในตัวเองก็ได้

(4) ข้อมูลที่ได้ ได้ผ่านการถกเถียงโต้ตอบกันภายในกลุ่มผู้เชี่ยวชาญจนได้ข้อสรุปตรงกัน จึงน่าจะมีความเชื่อถือได้

(5) พลังกลุ่มอันเป็นหัวใจสำคัญของการดำเนินการสนทนากลุ่ม ทำให้ได้ข้อมูลที่มีชีวิตชีวา

(6) ผู้ให้ข้อมูลในกลุ่ม หรือผู้ร่วมสนทนา รู้สึกว่าตัวเองมีอำนาจสามารถพูดหรือแสดงความคิดเห็นของตนเองได้เต็มที่ โดยไม่รู้สึกรังเกียจหรือด้อยกว่าคนอื่น ๆ เพราะทุกคนมีความรู้ความสามารถทัดเทียมกัน

การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม มีลักษณะดังนี้

(1) การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการ 2 แบบร่วมกัน คือ

- ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การเก็บรวบรวมข้อมูลแบบนี้ผู้วิจัยหรือผู้ช่วยวิจัยจะเข้าไปอยู่ในกลุ่มสนทนาด้วยในฐานะผู้เชี่ยวชาญคนหนึ่งในการสนทนากลุ่มครั้งนี้

- ใช้การสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว (Individual Interview) ผู้วิจัยอาจจะทำหน้าที่เป็นประธานในการสนทนากลุ่ม ซึ่งจะมีหน้าที่ถามหรือนำเสนอประเด็นต่าง ๆ ต่อผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนตามที่ได้เตรียมการ มาและคอยกระตุ้นให้ผู้เชี่ยวชาญแต่ละคน ตอบหรือแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ในประเด็นที่ถามหรือนำเสนอ

(2) คัดเลือกผู้ร่วมสนทนากลุ่ม ซึ่งจะเป็นกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงที่มีคุณสมบัติตรงตามที่ผู้วิจัยกำหนดไว้ หรือกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ กลุ่มตัวอย่างควรจะมีลักษณะบางอย่างเหมือนกันและลักษณะบางอย่างต่างก็เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ เช่น เป็นวัยรุ่นเหมือนกัน แต่มีเพศต่างกัน หรือมีภูมิลำเนาต่างกัน

(3) จัดสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกทั้งหลายให้เหมาะสม โดยตระหนักว่าทำอะไรจึงจะทำให้ผู้เข้าร่วมสนทนามีความรู้สึกสบาย ไม่รู้สึกแปลกแยก และมีสมาธิในการสนทนา

(4) จัดที่นั่งให้เอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์ นั่นคือ ผู้เชี่ยวชาญทุกคนควรอยู่ในตำแหน่งที่เห็นหน้าคนอื่น ๆ ได้ อย่างชัดเจน

(5) ก่อนเริ่มสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาหรือผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัย(ถ้ามี)ควรทำแผนผังที่นั่ง มีป้ายชื่อผู้เชี่ยวชาญแต่ละคนตั้งไว้ พร้อมทั้งเครื่องบันทึกเสียง หรือวีดิทัศน์

(6) การเริ่มสนทนา จะเริ่มต้นด้วยการแนะนำตัวผู้เชี่ยวชาญทุกคนให้กลุ่มได้รับทราบ

(7) เริ่มต้นด้วยคำถามนำแบบทั่ว ๆ ไป ถามแบบอุ่นเครื่อง ถามให้ทุกคนในกลุ่มรับไปถกเถียงกันต่อหรือระดมพลังสมอง

(8) คำถามต่อไป มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้รายละเอียดของข้อมูลต่าง ๆ ที่จะนำมาใช้ในการทำวิจัย การซักถามต้องระมัดระวังการถามแบบชี้นำคำตอบ การซักถามดำเนินการไปตามประเด็นข้อคำถามที่เตรียมไว้

9. สรุปผลการสนทนากลุ่มตามปัญหาหรือตามประเด็นต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้จากข้อมูลที่เป็นข้อยุติของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญ และอาจนำผลการสรุปเสนอกับกลุ่มผู้เชี่ยวชาญได้ตรวจสอบอีกครั้งหนึ่งก็ได้ก่อนสรุปเป็นผลการวิจัย

บทสรุป

ปัญหาการวิจัยที่มีตัวแปรเป็นตัวแปรเชิงปริมาณ เราสามารถวัดค่าออกมาเป็นตัวเลขต่าง ๆ ได้เราก็จะใช้วิธีการทางสถิติช่วยในการสรุปผลการวิจัย เราเรียกว่าการวิจัยเชิงปริมาณแต่ถ้าตัวแปรเป็นตัวแปรเชิงคุณภาพค่าของตัวแปรจะบรรยายความ เราไม่ได้ใช้สถิติแต่เราใช้วิธีการสรุปความแบบอุปนัย เราเรียกว่า การวิจัยเชิงคุณภาพ ดังนั้นผู้วิจัยจะทำวิจัยแบบไหนเป็นเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพก็จะขึ้นอยู่กับตัวแปรการวิจัยว่าเป็นตัวแปรประเภทไหนนั่นเอง การวิจัยเชิงคุณภาพมีประเภทต่าง ๆ ดังนี้ การวิจัยเชิงชาติพันธุ์วรรณา การศึกษาเฉพาะกรณี การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล การวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยา และการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

ข้อเสนอแนะ

การทำวิจัยเรื่องหนึ่งเราอาจจะใช้ทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพร่วมกันก็ได้ เพื่อให้ผลของการวิจัยมีความน่าเชื่อถือมากขึ้น โดยการใช้การวิจัยเชิงปริมาณนำก่อน เช่น การทำวิจัยเรื่อง ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อเจตคติทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร การทำวิจัยขั้นตอนแรกเราใช้การวิจัยเชิงปริมาณโดยใช้สถิติ วิเคราะห์สมการเชิงโครงสร้าง (SEM) เราก็จะได้ผลการวิจัยออกมาเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ที่แสดงถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลทางตรง ปัจจัยที่มีอิทธิพลทางอ้อมและปัจจัยที่มีทั้งอิทธิพลทางตรงและทางอ้อม ขั้นตอนต่อมาเราก็ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพแบบสนทนากลุ่มอีกครั้งหนึ่ง เพื่อตรวจสอบหรือยืนยันผลการวิจัยเชิงปริมาณอีกครั้งหนึ่ง

เอกสารอ้างอิง

- ชาย โพธิ์สีดา. (2549). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- สุภาวงศ์ จันทวานิช. (2559). *การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ*. สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุทัย ดุลยเกษม.. (2536). *คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา*. มหาวิทยาลัยขอนแก่น, สถาบันวิจัยและพัฒนา.
- Creswell, J. W. (2008). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* (3rd ed.). Pearson Education.
- Babb, E. R. (2007). *The practice of social research* (7th ed). Thomson Wadsworth.
- Holloway, I. (1997). *Basic concepts for qualitative research*. Wiley.
- Marshall, C., & Rossman, G. B. (1989). *Designing qualitative research*. Sage.